

Груба Т. Л.

УДК 372.053.811

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено аналізу сучасних досліджень питання інтеграції змісту в навчальному процесі. Автор визначає сутність цього важливого дидактичного поняття, особливості та шляхи реалізації у системі формування мовної особистості учнів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: мовна особистість, інтеграція змісту навчання, міжпредметна інтеграція, інтегровані уроки.

Статья посвящена анализу современных исследований вопроса интеграции содержания в учебном процессе. Автор определяет сущность этого важного дидактического понятия, особенности и пути реализации в системе формирования языковой личности учащихся общеобразовательной школы.

Ключевые слова: языковая личность, интеграция содержания обучения, межпредметная интеграция, интегрированные уроки.

The paper analyzes the current researches of the problem of content integration in the classroom. The author defines the essence of this important didactic concept, characteristics and ways of its implementing in the system of secondary school pupils' linguistic identity formation.

Key words: linguistic identity, integration of learning content, interdisciplinary integration, integrated lessons.

Сучасний розвиток освіти в Україні передбачає нові підходи до структури і змісту навчання, спрямованість на оновлення та реконструкцію, гуманізацію та інтеграцію шкільної освіти.

Новий зміст навчання багатьох шкільних предметів, зокрема української мови, має яскраво виражений інтегративний характер: зміст складається з декількох змістових ліній (лінгвістичної, мовленнєвої, діяльнісної, соціокультурної) тощо. Крім того, навчання мови і мовлення становить єдиний процес, підпорядкований кінцевій меті, шкільного курсу рідної мови, що нині полягає у формуванні **свідомої мовної особистості**, основними характеристиками якої є володіння виражальними засобами мови, всіма її видами, типами, стилями і жанрами мовлення, яка вмє орієнтуватися в потоці інформації, визначати цілі самонавчання, самовиховання і саморозвитку, тобто наявний увесь інтегративний зміст комунікативної компетенції, що передбачає удосконалення умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, говорінні та письмі [11].

Інтеграція змісту навчання є істотним інноваційним елементом освітньої реформи та пріоритетним напрямом у формуванні розвиненої мовної особистості.

Науково-теоретичний аналіз сучасних досліджень засвідчив багатоплановість у визначенні предмету реалізації інтеграції змісту в навчальному процесі, дозволив дослідити її сутність, особливості використання в системі формування мовної особистості.

Мета уроків, побудованих на інтегрованому змісті, передбачає створення передумов для різнобічного розгляду певного поняття, явища, формування в учнів системного мислення, цілісної картини світу.

Необхідність інтеграції змісту навчання зумовлена не лише зростанням обсягу наукових знань а й завданням освіти – розвитку і саморозвитку суттєвий природних властивостей учнів в їхній єдності і цілісності. Це і є, на нашу думку, головною детермінантою необхідності інтеграційних процесів в сучасному освітньому просторі, що засвідчує **актуальність** порушеної проблеми.

Мета нашої наукової розвідки: дослідити сутність інтегрованого змісту навчання в теоретичному та практичному аспектах, визначити його вплив на розвиток мовної особистості учнів, формування цілісного погляду на навколишній світ, ціннісних орієнтацій, переконань, ідеалів, навичок мовної поведінки, культури спілкування.

Інтегративний підхід до навчання є пріоритетним напрямом реформи мовної та літературної шкільної освіти.

На нашу думку, системний комплексний підхід є однією з умов успішного вивчення рідної мови в школі. Актуальність встановлення інтегративних зв'язків у формуванні цілісної системи знань, умінь і навичок вперше обґрунтували Ян-Амос Коменський та К. Д. Ушинський.

Спіраючись на здобутки філософії, Ян-Амос Коменський розробив своє педагогічне вчення. Ідею всеєдності вчений, трансформуючи і переосмислюючи, переводить в педагогічну площину і формулює

як гармонійний розвиток людини, що можливий лише за умов всезагального пізнання, освіти і навчання.

Вчений одним із перших в світовій педагогіці підняв питання про можливість і необхідність інтеграції знань про світ, а також окреслив шляхи представлення цих знань в змісті шкільної освіти; розробив методи їх викладання в навчально-виховному процесі.

Зміст освіти, на думку Коменського, повинен бути підпорядкований таким правилами: 1) освіта не може бути дана на основі якоїсь окремої науки, незалежно від інших наук, тому вивченню окремих предметів повинне передувати ознайомлення з *“загальним почерком всіх знань”*, який би давав можливості побачити місце окремої науки в їх загальній системі; 2) викладання повинно здійснюватися *від найбільш загального до найбільш особливого*, тому з самого початку учням треба давати *“основи загальної освіти”*, а вивчення будь-яких предметів повинно починатися з найпростіших елементів, *“щоб в учнів склалося загальне розуміння цілого їх”* із тим, щоб наступні заняття *“не вносили нового, а становили тільки деякий розвиток отриманих знань в їх частковостях”*. Водночас у викладанні необхідно поєднувати аналітичний і синтетичний методи; 3) *“як в природі все зціплюється одне з другим, так і в навчанні треба зв'язувати одне з другим саме так, а не інакше”*, бо *“міцним може бути тільки те, що тісно зв'язане у всіх своїх частинах”*. Без цього освіта не може бути *“цілісною сукупністю знань, котрі одне одне підтримують, підкріплюють і збагачують”*, а становить лише якийсь штучний зв'язок фрагментарних знань. Оскільки природа *“все об'єднує постійними зв'язками”*, то і в науці і в навчанні все повинно також бути взаємозв'язаним і тому *“все, що знаходиться у взаємному зв'язку, повинно викладатися у такому ж зв'язку”* [6, с. 335–336, 339, 351–353, 357, 359–360, 365–366, 368].

К. Д. Ушинський у своїх працях неодноразово підкреслював необхідність упорядкування і систематизації знань у процесі навчання і виховання. Вищими формами вчений-педагог вважав теоретичні, філософські системи. Оскільки недостатньо просто розуміти предмет чи явище, потрібно визначати їх і їх місце в системі знань. Тому К. Д. Ушинський наголошує на вмільому поєднанні накопичених фактів і їх системотворенні. Саме таке інтегрування матеріалу може принести найкращий результат у навчально-виховному процесі.

Психологічні основи реалізації міжпредметних зв'язків розробив академік І. П. Павлов, який у своєму вченні трактував усю психологічну діяльність як асоціативну [9].

У зарубіжній педагогіці цю проблему досліджували В. М. Кніпп, М. Ліпман, Д. Л. Текер та багато інших.

У 80–90 рр. проблеми інтеграції змісту шкільної освіти активно розробляли українські педагоги В. П. Андрущенко, О. В. Бабкіна, Н. М. Бібік, С. І. Гончаренко, М. М. Закович, В. Р. Єльченко, О. М. Мащенко, В. Ф. Моргун, Е. Л. Косенко та інші.

Окремі аспекти цієї проблеми розглянуто в працях М. Б. Євтуха, М. І. Мадзігона, І. Д. Бега, М. С. Ващуленка, І. А. Зязюна, О. В. Сухомлинської, Л. І. Мацько та інших.

Науково-теоретичний аналіз сучасних досліджень свідчить про зацікавленість науковців проблемою інтегрованого навчання. Саме засобами взаємопов'язаного навчання або міжпредметної єдності формується світогляд учнів, їхні пізнавальні інтереси, розширюється кругозір, формуються мовленнєві вміння та навички. Під поняттям міжпредметних зв'язків розуміється взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою, що відображає комплексний підхід до виховання і навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами [8].

Вчені виділяють внутрішньопредметну та зовнішньопредметну інтеграцію [3]. Різниця між цими видами полягає в об'єднанні та обґрунтуванні навчального матеріалу в межах одного чи декількох предметів. Внутрішньопредметні зв'язки забезпечують системність у навчанні мови, демонструють ієрархічність її структури й активно впливають на засвоєння мовних одиниць та використання їх у мовленнєвій діяльності.

Зовнішньопредметна інтеграція реалізується у встановленні смислової відповідності, коли центральна ідея об'єднує весь комплекс тем і проблем, які розглядають в рамках декількох предметів.

Оскільки мова є відображенням всіх сторін людської діяльності, а через мовлення виражається зміст усіх навчальних предметів, то очевидним є встановлення двобічного зв'язку, що і передбачено шкільною програмою.

Проте сучасний стан розвитку мовної освіти потребує уточнення змісту інтеграції та інтегративного підходу до навчання, визначення ролі міжпредметної інтеграції у формуванні мовної особистості.

Інтеграція (лат. слово) – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. Слово це в перекладі з латині означає “поповнення”, “відновлення”, “об'єднання” в ціле будь-яких окремих частин.

На думку вчених, кожна дисципліна є певним комплексом дидактично опрацьованих наукових положень, які становлять певну систему знань, що має структуру відповідної науки. Внаслідок цього в процесі навчання виникають штучні “перегородки” між системами знань про навколишню діяльність, які учні засвоїли в курсах різних шкільних дисциплін. Перебороти це слабе місце в шкільному навчанні можна шляхом послідовного, цілеспрямованого, свідомого встановлення зв'язків між навчальним матеріалом з різних навчальних предметів.

Використання засобів міжпредметної інтеграції дає можливість:

- виконати впродовж уроку більший обсяг роботи та практичних вправ;
- глибше, конкретніше розкрити всі питання теми, що вивчається, посилити аргументованість наукових положень;
- оновити, уточнити раніше засвоєний учнями матеріал;
- застосувати різноманітні методичні прийоми;
- створити проблемні ситуації, які змушують учнів думати, зіставляти, шукати, стимулюючи в такій спосіб розвиток пізнавальних інтересів, які сприяють формуванню якостей мислення, необхідних для одержання нових знань та практичної діяльності.

Завдяки цьому учні часом застосовують такі знання теоретичного і практичного характеру, одержання яких засобами одного предмета неможливе.

Створюючи взаємну опору в засвоєнні провідних понять, фактів, положень, інтеграція підвищує ефективність навчання; допомагає привести в єдину систему всі знання учнів з гуманітарних предметів, які відтворюють об'єктивно існуючий зв'язок між різнорідними явищами соціального, економічного, культурного життя суспільства.

Методика проведення уроків на основі інтеграції змісту – це добір навчального матеріалу, відібраного з кількох предметів і об'єднаного навколо однієї теми, яке має на меті інформаційно й емоційно збагатити сприйняття, мислення і почуття учнів, завдяки залученню цікавого матеріалу та дати можливість з різних сторін пізнати явище, поняття, виробити відчуття цілісності знань.

Під час проведення уроків із елементами інтеграції вчителю доводиться самостійно визначити зміст навчального матеріалу, питому вагу видів діяльності з різних предметів. При цьому важливо визначити, яка мета інтегрованого уроку, як він сприятиме цілісності навчання, формуванню знань на якісно новому рівні.

Інтеграція змісту навчання може успішно здійснюватись за умов дотримання певних вимог:

- спрямовуватись на комплексне рішення питань освітньо-виховної роботи;
- усім своїм змістом, напрямом, формами ця робота повинна сприяти оволодінню учнями основами наук.

Щоб інтеграція була плідною, слід з'ясувати:

- який обсяг знань із спільної предметної проблеми одержали учні на уроках інших дисциплін;
- який матеріал з відповідної проблеми слід використати на кожному конкретному уроці і якими новими відомостями є можливість його доповнити;
- які прийоми розумової діяльності, опановані учнями, доцільно застосовувати;
- які практичні вміння і навички, набуті школярами на уроках суміжних предметів, можуть бути використані;
- які світоглядні висновки будуть зроблені учнями в результаті звернення роботи над проблемою.

Навчально-виховна ефективність інтеграції буде належною в тому випадку, якщо зв'язки встановлюватимуться за всіма напрямками роботи:

- набуття знань на уроках (попередня підготовка учнів, сприймання нового матеріалу, закріплення, повторення, збагачення знань і вироблення вмінь користуватись ними практично);
- оволодіння шляхами пізнання (спостереження, індукція, дедукція тощо), розумовими операціями (порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизація) та словесним оформленням їх результатів (судження, поняття тощо);
- формування вмінь (активно слухати пояснення нового матеріалу і нотувати головне; працювати з науковою літературою, конспектувати, складати тези, реферувати; проводити спостереження над текстом художнього твору з певною метою; самостійно здійснювати перенесення знань і вмінь у нову навчальну ситуацію, комбінувати вже засвоєні способи вирішення навчального завдання, будувати принципово новий спосіб його вирішення та інше);
- набуття учнями вмінь практично застосовувати свої знання (під час сприймання художніх творів та їх аналізу, виконання письмових робіт, вироблення грамотного мовного стилю тощо);
- використання на уроках засобів наочності;
- узагальнення, повторення, систематизація знань, засвоєних школярами протягом певного часу (чверті, півріч, року);
- проведення різних форм позакласної роботи (шкільні вечори, ранки, екскурсії, виставки, читацькі конференції і диспути, бібліографічна робота та інша).

Таким чином, розкриття міжпредметних контактів стає одним із способів трансформації знань, одержаних учнями на уроках суміжних навчальних предметів.

Крім того, під час перенесення знань та вмінь посилюються інтелектуальні емоції, зацікавленість виконаною роботою, що стимулює розвиток мислення, уваги, пам'яті, а також спостережливості, усної та писемної мови. А це, відповідно, сприяє не тільки кращому засвоєнню матеріалу, а й інтенсивному загальному розвитку особистості,

Розвиток зазначених умінь відбувається не тільки на уроках рідної мови, а й на інших, особливо під час сприйняття або читання літературних творів, навчальних матеріалів з підручників історії, географії, природознавства, народознавства тощо (формування умінь у рецептивних видах мовленнєвої діяльності). Розвиток умінь у продуктивних видах мовленнєвої діяльності (говоріння, письма) потрібно практикувати у процесі проведення навчальних переказів або просто усних відповідей на уроках гуманітарного або природничого циклу.

Таким чином, основним засобом формування мовної особистості, на нашу думку, є: інтеграція змісту навчального матеріалу, укладання міжпредметних словників (термінологічно-понятійних, тлумачних тощо), комплексні творчо-пошукові завдання, система спеціально дібраних вправ на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку.

Отже, вивчення мовних явищ засобами міжпредметної інтеграції, що забезпечується використанням дидактичних матеріалів з літератури, природничих дисциплін та народознавства, дозволить учням спостерігати за функціонуванням груп слів за значенням у різних типах і стилях мовлення, сприятиме різнобічному й цілісному розгляду певних лінгвістичних понять та створить умови для формування свідомої, гармонійно розвиненої мовної особистості.

Література:

1. Біляєв О. М. Інтегровані уроки рідної мови / Біляєв О. М. // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 36–40.
2. Богин Т. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов / Богин Т. И. – Л. : АДЦ, 1984. – 267с.
3. Варзацька Л. О. Навчання української мови розв'язанням мовленнєвих завдань у початкових класах / Варзацька Л. О. // Українська мова і література в школі. – 2003. – №4–5. – С. 46, 48.
4. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / Вашуленко М. С. // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 11–15.
5. Караулов Ю. Язык и личность / Караулов Ю. – М. : Наука, 1987. – С. 27–63.
6. Коменський Ян Амос. Велика дидактика / Я. А. Коменський. – К., 2007. – 412 с.
7. Лещенко Г. П. Уроки української словесності (бінарні) як засіб формування мовної особистості / Лещенко Г. П. // Проблеми формування мовної особистості учнів загальноосвітніх закладів : зб. наук праць. – Рівне, 2006. – С. 111–117.
8. Мацько Л. І. Українська мова у світочасовому просторі / Л. І. Мацько. – К., 2009. – 607 с.
9. Павлов И. П. Избранные труды / Павлов И. П. – М., 1959. – 616 с.
10. Українська мова 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання // УМЛШ. – 2013. – №1. – С. 32–64.